

Ágh István verse és prózája

KESEREDIK A FÖLD HÉJA

Ágh István költészetét húsz éve, vagyis első könyve óta kísérem figyelemmel, mégis, ennek a legújabb kötetének legelőször a címe kapott meg, s bevallom, ma is azt szeretem benne a legeslegjobban. *Keseredik a föld héja* — ez a címe ennek az új kötetnek, az utolsó ciklus egyik versének, s a vers maga is ezzel a kijelentéssel indul. Jelentős mű a vers, de a kötetcímmé emelt alapkép még többet mond, s Ágh István egész mai lírájának, e líra alapvető életérzésének lesz szimbolikus kifejezője. S ez az életérzés nem csupán egy negyvenes éve sűrűjében járó férfi századvégi (sőt: ezredvégi!) kesergése, hanem mindenkié, aki az elmúlásélményt, a személyeset is, meg az emberiséget fenyegetőt is átéli, érzékeli. *Keseredik a föld héja* — ez egy ép és egész vers, amely szinte beláthatatlan gondolatláncolatot indíthat el.

Összegyűjtött verseinek megjelenése után (*Boldog vérem*, 1979) Ágh István is belső számvetésre kényszerült. Az újrakezdés lehetett volna a megtett út folytatása is, és valami lényegesen másnak az elkezdése is. Azonban már az összegyűjtött versek azt példázták, hogy Ágh István úgy folytatja a hatvanas évek elején elkezdett utat, hogy közben folytonosan megújul, átvált valami másra. Nem alakváltó költő, akinél csak a változás kényszere az állandó, s nem tartozik azok közé sem, akik a legújabb próbálkozásokat követik sietve. Egy közbülső utat, egy bejárhatónak látszót választott magának a költő, s ha néha zsákutcába téved, van ereje a visszaforduláshoz. Miként volt vagy tizenöt éve, amikor a nyelvi kifejezés szélsőségesebb lehetőségeit próbálgatta néhány torzónak bizonyult versében, s miként volt a közelmúltban, e kötet írásának időszakában.

Egységes kötet a *Keseredik a föld héja*, mégsem árt a kötet szerkesztés és a költői pálya alakulásának érdekességeiről szót ejteni. A gyűjteményes könyv után megjelenő *Napvilág* című kötet (1981) alapvetően a hetvenes évek líráját folytatta s teljesítette tovább, s főként néhány nagyszabású idéző versében járt a csúcson (*Megyek élő testvéremhez, Az ő nagy barna szemében, L. Z.-nak, 8636. Balatonszemes, Mégcsonkább családi kör, Idézem*). A *Napvilág* harmadik, záró ciklusa azonban fokozatos hangváltás jeleit mutatta. Ma már látható, hogy inkább a legújabb könyv első ciklusaként lenne a helye kijelölhető. A *Napvilág* záróverse, az *Új, újabb évre* a sűrűsödő elmúlásélménnyel, a kiegészítéstől való félelemmel néz szembe, miként jó néhány megelőző vers is. A *Keseredik a föld héja* nyitóverse, a *Süvöltők* a legtermészetesebben folytatja ezt a hangvételt: „...de hogyan kerültek ide? / és én hogy kerültem ide? / csak az isten nem csodálkozik rajtunk, / egynapos ittlet, hatvan, ezer év?”

Ezt az alapvetően elégikus hangvételt tekintve is egységes az új kötet. Az „és én hogyan kerültem ide?” kérdésétől a *Kialudni* komoly számvetéséig az elmúlásélmény a legállandóbb szólam.

Az elmúlás motívumát sokféle módon lehet megjeleníteni. Az elégikus hangoltság azonban már határozott irányt jelöl. Az elégikus költő nem lázad az elmúlás ellen, nem is nevet vagy ironizál rajta, hanem tudomásul veszi a törvényszerűséget, a megpróbálja annak megfelelően berendezni életét. Ti-

pikus ilyenkor az elmúlást háttérbe szorító, megkérdőjelező, feloldó motívumkörök felhasználása. Ilyen lehet a gyermek- és ifjúkor emlékeinek felidézése, a szerelem örökkévaló erejének felmutatása, a másokért végzett s önmagunkat is megörökítő munka halhatatlanná tevő szépségének állítása. Ilyen lehet a természetélmény, s ilyen a hétköznapi kis örömeinek állítása.

Sajátos, de nem meglepő módon Ágh István mostani költészetében az utóbbiak a hangsúlyosak. Bár igaz, hogy jelen vannak a gyermek- és ifjúkor emlékei is olyan versekben, mint az *Orgona-fűjtató*, *A Nagy Herélés balladája*, a *Magyar Katalin*, s igaz, hogy méginkább jelen vannak a múlt emlékképei, nem ezek a meghatározóak. Nem a múlt áll — még jellegadó motívum erejéig sem — e líra középpontjában. A *Kialudni* tételezen is megfogalmazza az időszemléletet: „Nincs múlt- s jövőidő, / csak a perces jelenlét.”. Nem ok nélkül mondhatnánk tehát, hogy a *Keseredik a föld héja* a „perces jelenlét” könyve. Egészen mégsem lenne igazunk. Mert tény ugyan, hogy az elégikus elmúlásélmény jelenközpontú, de tény az is, hogy — mint minden elmúlásélményt — ezt is egy jövőben bekövetkező esemény determinálja. A jelen állapotát, hangoltságát tehát egy majdani jövő határozza meg. S e jövő elodázásának ellenszerét Ágh István semmiféle látványos dologban nem leli fel. Nem menedéket keres, legfeljebb magyarázatot. Méginkább életérzésését kifejező verhangulatokat:

*Elegem volt a nyárból, ó, téli nyárimádat!
nyári, ősze forduló vágyakozás!
éltem már annyi évet, hogy semmit ne kívánjak,
csak elviseljem, amit mai napom ad,
akár a földműves, mindent a maga idejében,
az égbolt évgyűrűs óralapjához mérten.*

*Lomb belsejében kísértő sárga szellem,
rebbegő szemem káprázata csak?
lobogó lepedőben valami külön szélben
tán, amit mondana az a legfontosabb:
hogyan öli meg egymást napra nap,
s amit elkezdtem már be is fejeztem.*

(*Keseredik a föld héja*)

Az elmúlásélmény központi helye e lírát egyrészt még radikálisabban elégikus hangoltságúvá tette, másrészt átalakította a kifejezésmódot is. A mostani kötet uralkodó versetípusa más, mint az előzőé. Sokkal tömörebb, sűrítettebb képanyagú a vers. Elbeszélő, tárgyas leíró elemek alig vannak. Egy eléggé szabad asszociációs technika dominál, amely hol telitalálatokat eredményes (mint az előbb idézett versben), hol viszont nehezen követhetővé teszi a költői elgondolást. Önmagában nem az asszociációs technika lehet ennek az oka, hanem az, hogy e verseknek sokszor igen laza a szerkezete. A „perces jelenlét” szemlélete is ludas lehet ebben: a pillanatnyi impressziót nem mindig sikerül maradandóan megfogalmazni. Túl sokat két okból sem érdemes azonban ezzel a gondolattal foglalkozni. Egyrészt a kötet utolsó ciklusában három jelentős vers (*Megmondanád az öregség kezdetét?*, *Keseredik a föld héja*, *Kialudni*) meggyőző ellenpélda. Másrészt a kötet megjelenése óta Ágh István számos újabb versét olvashattuk a folyóiratokban. S ezek az újabb versek ismét fegyelmeltebb versbeszédű költőnek mutatják. Bár úgy tűnik, hogy a „perces jelenlét” továbbra is meghatározó, hiszen *Napló* gyűjtőcímmel gazdag

ciklusnyi vers jelent meg máris, ezekben látomás és tárgyiasság szervezesebb s így követhetőbb egységbe épült.

Tárgyasabb versek azonban ebben a kötetben is akadnak. Ilyen a *Magyar Katalin* is, amely egy tragikus végű ifjúkori szerelemnek állít emléket. S ilyen az *Egy Babits-sor megfejtése* is. Szokatlan, legalábbis ritka hang ez az utóbbi vers Ágh Istvánnál. Nem tárgyiassága, hanem ironikus-szatirikus hangvétele miatt. A kivételes hangvételnél azonban hibátlan verset köszönhetünk:

*Szűnyogtetemmel cirkalmazom az abroszt,
nem érdekel Babits: Költő szeresd a legyeket!
se Berzsenyi magasztos tárgyai,
hogy a költészet nagy legyen.*

Most én kínlódom itt, nem ők...

A tömör beszédű, szabálytalan tagolódású, asszociatív szabadvers mellett egy jellegzetes — szintén a tárgyiasság felé mutató verstípust vehetünk észre e kötetben: a dalokat. Az *E hatalmas*, *A Mecsek-express ütemére*, *A bánat vasárnapja* teljesen szabályos dalok, ritmusuk is kötött, sőt szimultán, hiszen hangsúlyosan és időmértékesen is ütemezhetők. E művek hagyományossága azonban csak látszólagos. Olyan versbeszédet szólaltatnak meg, amely egyszerűségében is újszerű:

*Valami selymes állat
japánakác-sziromban
szaglássza cipóm orrán
az eltűnő időt*

*Morzsája hull a nyárnak
mintha lerázták volna
uzsonna után a tarka
asztalterítőt*

(A bánat vasárnapja)

E dalok közül a legnagyobb távlatú kétségtelenül az, amelyik Illyést idézi. A majd nyolcvanéves költő szülőföldjét mutatta be egy televíziós műsorban, s ennek élménye a vers magja. Nemcsak az Illyés-féle életeszmény, nemcsak Ágh Istvánnak ehhez való eltéphetetlen kötődése van jelen e versben, hanem az is, hogy ez a magatartás lehet a feloldó példa mindazokra a gyötrelmekre és kétségekre, amelyek Ágh Istvánt nyomasztják. Lám, nyolcvanévesen is lehet „jövőbe hunyorgóan” mutatni be a „Pusztát”, az országot. Lehet úgy *kialudni*, hogy valljuk: *van jövőidő*. (Magvető.)

DANI URASÁGNAK

Ritka adomány, hogy valaki verset és prózát egyenrangúan műveljen. Ágh István rendelkezik ezzel a ritka képességgel. Prózájában mindig hangsúlyos volt a vallomásos és a szociográfikus jelleg. Első prózai munkái jórészt szülőföldjéhez kötődtek (könyvben: *A madár visszajár*, 1973). Egy későbbi kötetében bemutatta tágabb szülőföldjét: a Bakonyt, a Balaton-felvidéket, vagyis Veszprém megyét. Ez a könyv, az *Üres bölcsőnk járása* (1979) az ifjúság számára készült ismeretterjesztő útikalauz volt. Mostani könyve a szűkebb szülőföld, a Bakonyalja közvetlen szomszédságában elterülő Vas megyei tájegységet, a Kemenesalját mutatja be.

A magyar irodalomkedvelők táborában Kemenesalja elsősorban egy verset jelent: Berzsényi Dániel *Búcsúzás Kemenesaljától* című művét. Aligha véletlen tehát, hogy Ágh István úgy döntött, s jó hogy így döntött: Berzsényi szellemkezét fogva vezet végig bennünket Kemenesalján. Érdekes műfajú könyve lapjain többször is utal a megírás körülményeire, s magára az alapötletre is. De nem azért remek ez az alapötlet, mert egy közismert hagyományhoz kötődik, hanem azért, mert mindvégig termékeny a kapcsolat a tájegység-szociográfia és Berzsényi szellemisége között: „Most, Kemenesaljáról hazatérve, pesti asztalom fölött jut eszembe, mennyivel nagyobb az írás röpte, mert magam mellett érzem a költőt. Ha neki beszélek, írok, jól kell ismernem őt. Verseiből egy hatalmas lélek ragyog rám, de életét eltitkolja.”

A választott írói alaphelyzet szerint tehát a szerző mintegy Berzsényinek, „Dani uraságnak” mutatja be a mát, a szülőföld mai arculatát. Közben azonban a mának is bemutatja Berzsényit és az ő korát. Olyan munka keletkezik így, amelyben egy régmúlt korszak és a jelen állandóan egymásmellettegződik, rendre összehasonlításra, viszonyításra adva módot.

Ágh Istvánra sohasem az oknyomozó, riporter jellegű szociográfia írása volt a jellemző. Költőként alkotja prózai műveit is. Előre talán csak annyit tervez el, hogy minél több emberrel szeretne találkozni, beszélgetni. S ami bizonyos: alapos könyvtári munkával, elsősorban a táj történelmének és kultúrájának megismerésével készült fel utazásaira. Felületes olvasó pusztán naplónak is vélhetné így ezt az új művet. Könyve vége felé maga a szerző is céloz erre a munkamódszerre: „Figyelem és megírom ezt a világot, miként utazásaim adódnak, miként az idő fordul... Hagyom lelkemben dolgozni tapasztalataimat, hagyom soraimban leszivárogni.”

Végül mégis sokkal több lesz naplónál a *Dani uraságnak*. Határozottan végiggondolt koncepcióval készült, tudatosan választott szerkezeti alapelemekkel rendelkező mű ez, amely elsősorban a lírai szociográfia és a napló elemeit egyesíti magában szétbonthatatlanul.

A könyv lírai, önéletrajzi, naplójellegére utal az is, hogy számos, ugyane korban keletkezett vers elemeit, tárgyi, életrajzi alapját találhatjuk meg a prózai szövegben. Korántsem a teljességre törekedve említtem a *Napvilág* című kötetből a *Kedves D!*, az *Ünnepek*, az *Én meg az ökörszem*, az *Elég lesz?*, a *Keseredik a föld héja* címűből pedig a *Paradicsom*, *A költő szülőháza*, a *Szent Kalagyon*, a *Cseresznyefámra*, a *Gyertyaszentelő tragédiája* című verseket.

A verssel, verses levéllel megtisztult *Kedves D!*, azaz Dala József celldömlői tanácstítkár az, aki a tájon végigkalauzolja a szerzőt. D. vezeti el érdekes és érdemes emberekhez, az ő baráti segítségével válik Ágh István számára ismerőssé ez a vidék, s így tud bemutatni mindent „Dani uraságnak” és nekünk, olvasóknak. Voltaképpen tehát a műnek három központi alakja van: a könyv címzettje, azaz Berzsényi Dániel, maga a szerző mint közvetítő és értelemző, és a háttérben meghúzódva D., aki a közvetítést lehetővé teszi.

Ágh István elsősorban nem a gyárakra, üzemekre, intézményekre kíváncsi, hanem az emberekre. Először, másodsor és harmadszor is az emberekre. Ezért olyan fontos D. szerepe, hiszen egy idegennek egy „hivatalos” személynek a legritkábban nyílnak meg az emberek, főleg a falusiak, az idősebbek; a jó ismerős ismerősét viszont többnyire befogadják maguk közé. A beszélgetésre bárhol mód adódhat: munkahelyen, iskolában, lakásban, utcán, s igen gyakran a „férfias” eszmecserék ősi színhelyén: a szőlőhegyi pincékben. Itt tudnak talán legközelebb kerülni egymáshoz bemutató és bemutatott. Ne gondoljunk nagy ivászatokra, lerészegedésekre (bár amikor kivételesen erre is sor kerül,

őszintén szól róluk az író). A szőlőhegy nem a felejtés, az önrontás színhelye, hanem éppen ellenkezőleg az emlékezésé, a kapcsolatteremtésé, a közösségi életé. Miként az *Ünnepek* című versben megfogalmazódik: „Elégedettek, / vöröshagymával szalonnázgatunk. / Egészséggel jó barátom, / barátomnak barátja, / barátodnak barátjának barátja!”

A barátságok, a baráti beszélgetések az egyik legfőbb életértékként jelennek meg ebben a műben.

Utazásai, beszélgetései során mi foglalkoztatja leggyakrabban Ágh Istvánt? Úgy vélem, a múlt és a jelen egymáshoz való viszonya. Úgy senki nem éli jelenét, hogy személyes múltját ne hordozná magában, s hogy ne idézné fel életútjának főbb pillanatait, amelyek gyakran nagy történelmi sorsfordulókkal estek egybe. Így főleg az utóbbi negyven évről, a második világháborúról és az utána következő évtizedekről esik gyakran szó. A közelmúltnak ez a kitüntetett szerepe érthető. Így azonban még szembeötlőbb az ellentét a személyes történelem ismerete és a nemzeti történelem alig vagy félig ismert volta között. A könyv jellegének megfelelően erre a legállandóbb példa Berzsenyi Dániel utólete, mai ismertsége szülőföldjén. Még az iskolások tudnak róla a legtöbbit, de ők is inkább csak néhány életrajzi adatot. Versei „nehezen érthetőek” — s ez igaz is, ha 13—14 éves gyerekekre gondolunk. Sem a görögös műveltség, sem az elégikus hangulat, sem az emelkedett stílus nem sajátjuk. Ágh István eme könyvével felvállalja az irodalmi ismeretterjesztés feladatát is — s mindjárt felső fokon. Igen gazdag és árnyalt képet ad Berzsenyiről és koráról. Életrajz, versmagyarázat, kapcsolat Kazinczyval, Széchenyivel, Dukai Takáts Judittal, a kor társadalmi és kulturális életének felidézése, sőt az utókor „bemutatása” Berzsenyinek (elsősorban a szabadságharc és az önkényuralom korának eseményeivel) mind helyet kap, s szerencsés arányokban. Gazdagon dokumentált művelődéstörténeti körkép bontakozik ki a múlt század első feléről, e kor kemesaljai életéről. S nemcsak a kor nagyjai jelennek meg, hanem a tevékeny „kisemberek” is, mint például Kresznerics Ferenc kemesaljai esperes, aki a *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal* című munkát készítette, vagy Edvi Illés Pál dömölki lelkész, aki a „Vas megyei krónikák, azaz politikai emlékezetességek, kísérve utánírási jegyzetekkel, 1848 és 1849” szerzője. Egyébként mindketten a Tudományos Akadémia tagjai voltak.

A ma élők nem ismerik eléggé a régebbi múltat, a múlt szelleméhez, örökségéhez mégis lényegében ragaszkodnak. Tanulságos, amit a faluösszevonások kapcsán történt névmegszüntetésekről, névösszevonásokról olvashatunk: máig nem tudják megszokni egy létező falu lakói, hogy 1949 óta egy másik község része csupán, hogy Egeraljából Adorjánháza lett. Aforizmatömörségű és érvényű, amit a szerző mond: „Az egész múltunk, úgy látszik, a honfoglalásig vissza elveszithető és fölktutatható.” Ágh István lényegében mégis úgy látja, s nem ok nélküli az aggodalma, hogy: „Egész klasszikus költészetünkhöz megszűnt a lelki kapcsolódás, nincs hozzá jelenünk, jövőnk. Min gondolkodik, aki csak megél? Kiváloan tudja az érdekébe tartozó fogásokat, szavakat, tud gépeket szerelni, és mutogatni adriai fényképeit. Beszédkészsége ilyenkor megéjtő, szavaimra nincs szüksége, s hallgatok, mert csak vizet prédikálnék neki, mivel győzném meg? Az övé nyilvánvaló, neki érthetetlen az enyém. Érdeemes-e írni? — kérdezem magamtól negyvenhárom évesen.”

Aki a jelenben ilyenfajta veszélyeket lát, azt jobban foglalkoztatja a jövő is. Mert a jelenhez nemcsak a múlt lehet viszonyítási alap, hanem a lehetséges jövő is. „Lesz-e Magyarország kétszáz év múlva?” — hangzik a költő kérdése,

annak tudásával, hogy ez a kérdés összefügg az emberiség létének kérdésével. A megkérdézett iskolások többnyire bizakodóak, s a technika mámorában képzelik el a jövőt. Ágh István sokkal bölcsőbb és így sokkal óvatosabb. A technikát a civilizáció olyan elemének látja, amely egyik kezével ad, a másikkal elvesz. Nemcsak a természet pusztításáról van szó, például a Ság-hegyi bazaltbányászatról, hanem az emberi természet előbb idézett átalakulásáról is. E könyv szerzőjének látszólag különösebb cél nélküli utazásai, lassú folyású szőlőhegyi beszélgetései, nyugodt áramlású előadásmódja egyaránt életszemléletet és magatartást fejeznek ki. Ne a technika, ne az anyagi javak bűvöletében éljünk, hanem az embertársakra figyeljünk, s a szellemi javakban találjunk kiteljesedést és felüdülést. Olyan magatartásmintát állít tehát középpontba Ágh István, amely egyedül lehet képes a maga tömeges érvényesülése esetén arra, hogy megfékezzük az emberhez méltatlan, természetellenes életformák terjedését, amely lehetővé teszi, hogy kétszáz év múlva emlékezhessenek ránk utódaink, hogy bemutathassák majd akkor is Kemenesalját „Dani uraságnak”. (Magvető.)

VASY GÉZA

Tamás Menyhért két könyve

ESŐRÁCSOK

A bukovinai székelyek, e többször is földönfutóvá kényszerített népcsoport egyedi, de abban az általános jellemzőket is fölillantó, közép-európai sorsát csak az tudja igazán hitelesen és hatásosan irodalmi eszközökkel megrajzolni, aki közülük való. Aki részese volt közös életük valamely szakaszának, családján keresztül pedig sorsuk folyamának. És szerencséjére, ugyanakkor sorsosainak szolgálatára, írói tehetséggel áldatott meg. Tamás Menyhért ilyen ember. Jó író, s természetesen, kötelességének tartja e szolgálat vállalását is. Eddig három verseskönyve s ugyancsak három prózakötete tanuskodik állításom mellett. A harmadik prózakötet, a legfrissebb, az *Esőrácsok* címet kapta. Az egyszerűség kedvéért kisregény; valójában líra, prózában.

A karcsú kötetben egyetlen éjszaka leírása. Az író megfogalmazása szerint: „*Színhely: a Bukovinát odahagyó erdélyi határállomás, Kosna. Időpontja: 1941 júniusa, annak is egyetlen virradatváró éjszakája. Hősei: a madéfalvi szórátás székelyei. Mögöttük: az ismert, életükkel érezett szülőföld. Elöttük: a vállalt ismeretlen.*” Ha csak pontos leírást kapnánk annak az éjszakának a perceiről, az eseményeiről, ez a könyv egyszerű krónika lenne. De abból az esőben áztatott éjszakából messze és sokfelé nyúlnak vissza a történet szálai, a sorsok vonalai. S a tartalomhoz jól eltalált külső forma társul: a könyv egyetlen hatalmas mondat, pont nincs a szövegben, csak más írásjelek, leggyakrabban vessző és pontosság. Olyan így, mint egy hatalmas, a lélekből-emlékezésből egyszerre kiszakadó sóhajtás. A történet-visszagombolyítással, a jellemábrázolással és a sajátos szövegformálással lesz a valóságos dolgok leírása krónika helyett fajsúlyos szépirodalmi alkotás.

Az eső uralja a megidézett éjszakát. S az írás szerkezete olyan, mintha az író az esőrácsnak hol ezt, hol azt a kockáját húzná széjjel, így engedve be-